

Jakob Leth Balling

11. FEBRUAR 1928 – 13. JANUAR 2012

AF MARTIN SCHWARZ LAUSTEN

Jakob Leth Balling blev student fra Sorø akademi i sommeren 1945. Han læste først litteraturhistorie, skiftede derefter til teologi og blev cand.theol. fra Københavns universitet i 1952. I studietiden knyttede han sig især til Hal Koch, som hurtigt øjnede talentet. Allerede som stud. theol. fik Balling en artikel om dansk middelalder optaget i det af Hal Koch redigerede *Dansk Teologisk Tidsskrift* (12/1949, 109-126). På samme tid bad Hal Koch den kun 21-årige student om at skrive et særligt afsnit, *Kirkebygninger og Kirkekunst* i bd. I af *Den Danske Kirkes Historie*, redigeret af Hal Koch og Bjørn Kornerup, 1950. Et værk, hvis 8. og sidste bind udkom 16 år senere, i 1966. Året efter fik Balling optaget en ny artikel om overgangen fra oldtid til middelalder med tilføjelsen *kunsthistorisk belyst* i det nævnte fagtidsskrift (*Dansk Teologisk Tidsskrift* 14/1951, 25-33). Jakob Ballings karriere inden for universitetsverdenen var begyndt. Efter et par års studierejser til udlandet, Tyskland og Frankrig, blev han undervisningsassistent i kirkehistorie ved det teologiske fakultet, Københavns universitet, 1956-1958 og videnskabelig assistent samme sted 1962-1964. Han var samtidig tilknyttet Det Kongelige Bibliotek 1958-1964. I 1963 forsvarede han ved Københavns universitet sin doktordisputats i kirkehistorie, *Studier over Investiturstridsperiodens Embedstænkning* (Gads forlag, Kbh. 1963), og blev året efter udnævnt til professor i kirkehistorie ved det teologiske fakultet, Aarhus universitet, med fagbeskrivelsen *kirke- og dogmehistorie med særligt henblik på oldtid og middelalder*. Dette embede bestred han uafbrudt til pensioneringen

som 70-årig i 1998. Han var medlem af det daværende Statens humanistiske Forskningsråd 1968-1977, ridder af 1. grad af Dannebrog og blev medlem af Videnskabernes Selskab i 1989.

I disputatsen behandler Balling et af de mest brændende spørgsmål i Europas historie, *det gregorianske opgør*, som begyndte i det 11. århundrede, koncentreret om retten til at udnævne og indsætte biskopper og abbeder, *investituren*, hvor fyrsten overrakte stav og ring til biskoppen eller abbeden, hvorefter denne aflagde troskabsed til fyrsten. Først derefter fulgte den gejstlige indvielse. Det var ikke blot et spørgsmål om magt og materielle goder, men for førende gejstlige reformmænd som pave Gregor VII og kardinal Humbert var den grundlæggende tanke den, at samfundet efter Guds ordning opretholdes af Kristi repræsentation, paven og hans biskopper i det gudgivne hierarki. De forlangte derfor *kirkens frihed*, frihed for verdslig indblanding. Men Balling udreder også, hvorledes denne opfattelse blev modsagt i en række traktater, som drejer sig om problemer omkring ærkesæderne i York og Rouen. Vi kender ikke forfatteren, som derfor kaldes *Anonymen fra York*. Han lægger tværtimod vægten på det gudgivne kongedømme og på, at alle biskopper står lige. De problemer, som disputatsen afdækker, bliver centrale i Europas historie i flere hundrede år, og bogen er trods det noget fjerntliggende emne og det gennemført akademiske sprog spændende som en kriminalroman.

Som emeritus udgav han i 2003 bogen *Historisk kristendom. Artikler og afhandlinger i udvalg* (Forlaget Anis, Kbh.). Belyst fra forskellige synsvinkler ville han her give en samlet fremstilling af sit syn på kirkehistorien. Omslagsbilledet var Caravaggios *Måltidet i Emmaus* fra Brerapinakoteket i Milano, fortællingen fra Lukasevangeliet kap. 24: To af Jesu disciple var på vandring fra Jerusalem til landsbyen Emmaus lige efter henrettelsen af Jesus og taler om de dramatiske begivenheder, som de ikke fatter. En ukendt vandringsmand slutter sig til dem og belærer dem om, at korsfæstelsen og opstandelsen er et led i den guddommelige plan. De sætter sig sammen ved et måltid, og da den fremmede velsigner brødet, går det op for dem, at han er den opstandne Kristus, men så blev han usynlig for dem.

Hvorfor valgte Jakob Balling dette billede som bogens omslagsbillede?

I videnskaben *Kirkehistorie* er der som vel i de fleste andre videnskaber forskellige retninger, skoler. Der er bl.a. den fløj, som har en realhistorisk tilgang til kirkehistorien, og en anden fløj, man kan kalde den mere åndshistoriske og dogmehistoriske, hvor kirkehistorien i mere udstrakt grad bliver en del af teologien, hvor man lægger en hovedvægt på den teologiske analyse af fortidens begivenheder.

Jakob Balling hørte til den sidstnævnte fløj, den, som har den dogmehistoriske tilgang til kirkehistorien. Det kom bl.a. til orde i hans motivering for at bruge dette omslagsbillede til den nævnte bog. Det skal anvendes her, hedder det, fordi Caravaggios billede illustrerer et af bogens vigtigste gennemgående temaer, det kristne forsøg på at sammentænke rationalitet og mysterium, sådan som det fx kommer til udtryk i forholdet mellem undervisning og sakramenter, for nu at udtrykke det i lidt indforståede vendinger.

I et interview i *Kristeligt Dagblad* i anledning af bogens udgivelse kaldte Balling sig selv *makroskopisk*, fordi han som historiker netop interesserede sig for de store linjer, den store, tværgående sammenhæng. Detaljerne skulle naturligvis også være på plads, men han understregede, at *detaljerne (skal) tjene sammenhængskraften*. Netop ved at fokusere på de store forløb, mente han, ville man få mulighed for at få øje på de kræfter, der gennem århundreder har spillet ind og påvirket historien (*Kristeligt Dagblad* 5/3 2003).

I 1986 udgav Jakob Balling bogen *Kristendommen* i Politikens serie *Verdens religioner*. Det er ikke en traditionel kirkehistorie med oplysninger om vigtige begivenheder, store teologers, kejseres og kongers markante indsats i historien, men bogen var derimod tilrettelagt efter Ballings overordnede syn på kirkehistorien. Karakteristisk nok kaldte han bogen *Kristendommen*, og ikke fx Kirkens historie eller lignende. I forordet oplyste han nemlig – på en ikke alt for folkelig måde - at han i denne bog lagde vægt på

at afdække og klargøre de store sammenhængslinjer og kontinuiteter i det historiske forløb, under udelukkelse af mange af de éngangsbegivenheder, der i en større fremstilling ville kunne inddrages til belysning af sammenhængenes nuancerige mangfoldighed, men også af hvordan enhver sammenhængskonstruktion problematiseres af den individuelle, uforvekslelige historiske person, hændelse og handling.

Balling disponerede bogen i kapitlerne *Urkristendommen, Middelhavskristendommen, den gammeleuropæiske kristendom og den nyeuropæiske kristendom*. Han beskrev periodernes idé- og handlingskomplekser og viste, i hvilket omfang de alle var forbundet med religionens grundlag, Jesus fra Nazareth. Man bemærker, at Balling er sig ganske bevidst, at skildringen afgrænses til ikke alene det europæiske, men tilmed det vesteuropæiske, at han lægger hovedvægten på de momenter i den kristne tro og adfærd, som er fælles, almenmenneskelige og kirkelige, og det vil sige, at han således afgrænser sig over for en skildring af de store personlighedens tænkning og indsats. Bogen var en original og selvstændig form for kirkehistorie. Det var første gang, at

en kirkehistoriker på dansk fremlagde en sådan behandling af kirkehistorien. Jakob Balling skabte dermed selv kirkehistorie. Bogen oplevede en 2. udgave i 1996, ligesom en amerikansk udgave udkom i 2003, *The story of Christianity. From birth to global presence* (Grand Rapids, Mich.), oversat af Jakob Balling.

Denne interesse for, hvorledes kristendommen har påvirket det omgivende samfund, og hvorledes dette har påvirket kristendommen, optog Jakob Balling også i flere andre sammenhænge. Han tænkte dermed ikke kun på de sociale og politiske forhold, men han inddrog i sit arbejde med kirkehistorien også tilgrænsende områder som litteraturvidenskaben og kunsthistorien. Et udtryk for dette ses i hans bog *Poeterne som kirkelærere*, 1983. Han kaster sig her over det for de fleste kirkehistorikere usædvanlige felt, den poetiske teologi, og han samler sig om to hovedværker inden for denne genre, nemlig Dantes *La Divina Commedia* (1265-1321) og *Paradise Lost* af John Milton (1608-1674). Hans hovedsigte har overordnet været at sætte studiet af den teologiske poesi på en mere fremtrædende plads i det teologihistoriske og kirkehistoriske arbejde. Og man aner en forsigtig polemisk tone, når Balling som den lærde, gennemdannede og tilbageholdende forsker, han var, siger, at han her vil forsøge at *modvirke den tendens til snæverhed i definitionen af de felter, som disse discipliner skal give sig af med*. Det kan ved første øjekast virke overraskende, at Balling i dette arbejde slår ned på værkerne af den middelalderlige skolastiske katolske italienske berømt og den lige så kendte radikale engelske protestant fra 1600-tallet. Men Balling opridser klart og pædagogisk i sine sammenlignende analyser, hvorledes de nyformulerer det bibelske budskab som eksponenter for en teologisk lægmandskultur og lægmandsbevidsthed, som kun kommer svagt til orde inden for de pågældende perioders professionelle teologi. Han viser, hvorledes den teologiske poet forstår sig selv som seer, profet, hvorledes han former sit digt som det, Balling kalder, *moderniseret helligskrift*, hvorledes han anvender bl.a. billedsproget, og hvorledes der er indbygget en eksistentiel tiltale i det poetiske univers.

Jakob Balling var også med dette arbejde original i dansk kirkehistorisk tradition. Han viser, hvorledes den poetiske teologi, den litterære kunst, på en anden vis end de professionelle teologer kan åbne øjnene for nye sammenhænge i den kristne idéverden. Interessant er det, at Balling herfra sprang frem til en livlig beskæftigelse også med en nyere poetisk teologi, nemlig den, som blev fremført af N.F.S. Grundtvig. Han var ganske vist professionel teolog, men Balling viser, hvorledes han kunne gøre brug af samme fremgangsmåde som Dante og Milton: den profetiske røst i fremførelsen af den kristne historie.

Til *undervisningsformål* skrev Jakob Balling bidrag om middelalderen til *Gads historie*

for *gymnasier og seminarier* bind 1 og 2 (1963) og bidrag til *Den nordiske kirkes historie*, som kollegaen P.G. Lindhardt havde skrevet i 1945, men som blev væsentligt øget og ændret, da Jakob Balling gik ind i et samarbejde med forfatteren, således at lærebogen siden 2. udgave (1967) i daglig tale simpelthen fik navnet ”Balling og Lindhardt”.

Men fra dette område, undervisningen, foreligger også et helt andet, særdeles spændende trykt arbejde. I en ”laboratorieøvelse” – ja det har denne undervisningsform heddet også i det teologiske studium helt frem til nyeste tid, altså den undervisningsform, hvor læreren sammen med et som regel mindre hold af studerende gennem et semester eller mere arbejder med et enkelt stærkt afgrænset emne, en original kildetekst fra ældre tid, en persons eller bevægelses idéverden, eller andet – i en sådan ”øvelse” gennemgik Jakob Balling med et hold en beretning om en kvinde, Perpetua, som i begyndelsen af 200-tallet led martyrdøden ved at blive kastet for de vilde dyr i arenaen i Karthago sammen med en gruppe trosfæller. Få år efter martyriet udgav en ukendt forfatter et skrift om dette. Det består, foruden udgiverens prolog og skildring af det grusomme martyriums forløb, af Perpetuas og trosfællers egne optegnelser fra fængslet, hvor hun har visioner. Jakob Ballings og øvelsholdets indgående arbejde med denne tekst resulterede i en udgave af den latinske tekst vedføjet en dansk, fyldigt kommenteret oversættelse – den første nogensinde: *De unge skal se syner. Perpetuamartyriet oversat og kommenteret af Jakob Balling, Ulla More Bidstrup og Torben Bramming*, 1997. På bogens omslag ser man uddrag af den latinske tekst, bl.a. det sted (linje 6 fra oven), hvor Perpetua på et spørgsmål erklærer: *Jeg er kristen* – en sætning, som under kristenforfølgelserne var nok til domfældelse.

Beretningen er en af de vigtigste kilder til oplysning om kristenforfølgelser og martyrier i Oldkirken, og Balling og øvelsholdet analyserer tekstens autenticitet og overlevering, ligesom bogen indeholder informative kapitler om samfund og religion i datidens Karthago, om martyrbegrebet, martyrlitteraturen og dens anvendelse, om drømmenes betydning i antikken og meget andet, rent bortset fra de sindsoprivende detaljer om Perpetuas og de andre martyrs død. Bundne til pæle blev de angrebet af vilde dyr: Hun fik til sidst struben skåret over af en gladiatorlærling, som hun dog på grund af hans klodsethed måtte hjælpe med at føre sværdet.

I *disputatsen* fra 1963 betonedes Jakob Balling, hvorledes grunden til en europæisk enhedscivilisation blev lagt i den periode, som han arbejdede med, nemlig slutningen af det 11. århundrede, og i det næste store arbejde, *Kristendommen*, understregede han fremstillingens karakter af at være europæocentriske. Denne europæocentriske

interesse vedligeholdt han i alle årene. Antallet af hans arbejder, hvor ordet Europa eller europæisk indgår i titlen, er mange. Det kan derfor ikke undre, at han engagerede sig livligt i det *Center for Europæisk Kirkeret og Kirkekundskab*, som blev oprettet i 1994. Baggrunden var en overbevisning om, at "Europaspørgsmålet" ville få stadig stigende betydning i den kirkelige, kulturelle og politiske debat, og det var centerets påstand, at dette emne ikke kunne behandles fyldestgørende, dersom man ikke erkendte den rolle, som kirkerne har spillet og spiller i de europæiske sammenhænge, både i fortid og nutid. Derfor agtede man gennem konferencer at behandle dette felt. I centerets første bind, *Kirken og Europa*, 2000, redigeret af Balling, skrev han selv det indledende kapitel, hvor han gennem *Ti teser* viste dette vekselvirkningsforhold. Han konkluderede her, at kirken har indvirket på den europæiske civilisations opbygning, gjort Europa til Europa, men at denne civilisation også har virket formende og omformende ind på kirke og kristendom.

En fødselsdagsartikel om Jakob Balling i *Kristeligt Dagblad* i anledning af hans 80-årsdag (11/2 2008) var forsynet med overskriften *En professor af den gamle skole*, og journalisten mente bl.a., at Balling nok var den sidste professor ved Aarhus universitet, som opgav at sige "De" til studenterne, og at han selv forventede samme tiltaleform. Da jeg ikke kender de mere interne forhold ved Aarhus universitet, skal jeg ikke kunne udtale mig om sandhedsværdien i dette, men det er ganske karakteristisk, at man i hvert fald kan fremføre en sådan påstand.

Der kunne være noget afstandskabende ved Ballings person. Hans lærdom, det kompromisløst høje ambitionsniveau, som han krævede både af sig selv og andre, hans lejlighedsvis udbrud af sarkasme kunne nok skræmme både studenter og yngre forskere. Jakob Balling var ikke den joviale type. Han besad den klassiske dannelse, som er sjælden nu om dage. Hans kendskab til antikken, til *artes liberales*, til oldkirken og den europæiske middelalders brogede kulturhistorie, kirkehistorie og politiske forviklinger var så grundfæstet, at han bevægede sig tvangsfrit rundt mellem alle fortidens kendte personer og deres værker, som han uden videre citerede i flæng. Man sagde, at han ind i mellem for sin fornøjelses skyld læste græske og latinske tekster. Hans udtryksmåde var det dannede, omhyggeligt udformede og tilrettelagte dansk. Bortset fra det faglige udbytte er det en sproglig læseroplevelse at arbejde med hans bøger og artikler, og man fornemmer den glæde, han har haft ved den sproglige udformning. Det store festskrift, som blev skænket ham på 65-årsdagen, havde den karakteristiske titel *Ordet, kirken og kulturen* (red. C. Bach-Nielsen o.a., Aarhus Universitetsforlag 1993), og de danske og engelske forfattere af de 24 artikler kom netop fra både den systematiske teologi, fra kirke- og dogmehistorie, fra gammel- og nyttestamentlige eksegese. I sine analyser

af vekselvirkningsforholdet mellem kristendom, kirke og omgivende samfund, i sin inddragelse af litteraturvidenskab og kunsthistorie i arbejdet med kirkehistorien udøvede han en original indsats, som vil blive stående.

Æret være hans minde.